

Kaj ovira osebjje v kazenskih poboljševalnih domovih pri vzgojnih nalogah*

Vinko Skalar, klinični psiholog na inštitutu za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani

Današnjih razmer v KPD ni mogoče primerjati z razmerami pred 15 ali 20 leti, še manj z razmerami v predvojni Jugoslaviji in niti ne z današnjimi razmerami v KPD mnogih evropskih držav. Obsojenci v naših KPD imajo danes vrsto pravic, ugodnosti in možnosti, ki prispevajo k ohranitvi njihove duševne in telesne kondicije in s tem njihove osebnostne celovitosti. Iz javnosti je celo tu in tam slišati kritike, češ da družba za vse tiste, ki so kršili njene norme, ki so jo oškodovali in jo ogrozili, preveč skrbi oziroma jim preveč daje.

Postavlja se mi vprašanje, ali so take kritike, ki nas včasih begajo in nas v prizadevanjih delajo negotove, upravičene. Še več, ali smo z ustvaritvijo znosnejših življenjskih razmer v KPD že storili vse, kar je mogoče storiti za prevzgojo in resocializacijo obsojencev? Menim, da pozitiven odgovor ne bi bil upravičen.

Upoštevati moramo namreč, da je zapor za obsojenca nenormalna življenjska situacija, da je obsojenec v zaporu potisnjen v shematično organizirano življenje, da je močno prikrajšan za zasebno pobudo, da je prikrajšan za družinsko življenje in dosedanje socialne stike, da ne more zadovoljevati seksualnih potreb itd. Ob teh dejstvih mu razne možnosti, pravice in ugodnosti v KPD nikakor ne morejo reducirati psihične napetosti, občutij utesnjenosti, nemoči in negotovosti. Prikrajšanega se čuti še za vse tisto, kar se mu v običajnem življenju ponuja kot možnost, kar pa je v resnici pred prihodom v KPD redko izkoristil ali pa nikoli. Odvzem svobode oziroma to, da mora obsojenec bivati v KPD, je zanj dovolj velika kazen, ne glede na življenjske razmere, ki mu jih nudimo.

Vprašujem se, ali je mogoče v takih okoliščinah razpravljati o prevzgoji in resocializaciji, o zavestnem vplivanju na obsojence, o preoblikovanju njihovih stališč, o procesu zorenja ipd.

Take možnosti seveda obstajajo, vendar z določenimi predpostavkami. Najprej obsojenec ne bi smel biti v nenehni psihični napetosti, situaciji v zaporu bi se moral vsaj nekoliko prilagoditi, pri osebju bi moral najti dovolj razumevanja in konkretne pomoči zlasti v kritičnih trenutkih. Do osebjja bi moral

imeti določeno zaupanje, posamezniki bi mu morali pomeniti neformalno avtoriteto, da bi se nanje spontano obračal, iskal pri njih nasvetov in pomoči. Skratka, ustvarjene bi morale biti možnosti za čimbolj normalno, neformalno komuniciranje med obsojenci in uslužbenci.

Obsojenec je socialno bitje, ki je v zaporški situaciji v notranji stiski in potrebuje človeka, ki se mu bo lahko zaupal, ki mu bo potožil, v katerem bo našel moralno in stvarno oporo, pri katerem bo dobil nasvet itd. Če bo lahko vse to našel pri uslužbencu, bodo s tem odprte možnosti za zavestno vplivanje in oblikovanje. Če tega ne bo našel pri uslužbencu, bo iskal tesnejše stike s soobsojenci, prevzemal bo filozofijo zaporniške populacije, do osebjja bo nezaupljiv, stiki z uslužbenci mu bodo nadležni, doživljal jih bo le kot nujno zlo, ne bo se jim odprl in ne bo z njimi sodeloval.

Resnične možnosti za prevzgojo in resocializacijo je mogoče iskati v ljudeh, ki delajo z obsojenci, v odnosih, ki jih bodo znali vzpostaviti, v njihovi usposobljenosti in pravilnem razumevanju njihove vloge.

Nikakor ni mogoče podcenjevati izrednega pomena sprejemnih oddelkov, niti ne delovanja posameznih strokovnjakov — zdravnika, psihiatra, psihologa, socialnega delavca. Te strokovne službe so v KPD razmeroma mlade, vsaka izmed njih pokriva del problemov, vsaka izmed njih odpira obsojencem nove možnosti, da se zatečejo po nasvet, da povedo svoje težave, da razmišljajo o svoji prihodnosti. Vendar so te službe glede na velike potrebe močno nezadostne, ne glede na to da v KPD še nimajo večje tradicije in se še spoprijemajo z osnovnimi konceptualnimi vprašanji. Zato je razumljivo, da dajejo posamezni strokovnjaki pri svojem delu prednost le najbolj perečim vprašanjem v zavodu, da jih rešujejo le delno in največkrat premalo poglobljeno.

Druga kategorija uslužbencev, ki naj bi neposredno opravljala vzgojne naloge, so vzgojitelji. Tudi vzgojitelji so podobno kot strokovnjaki drugih profilov nezadostni, ker jih je premalo in ker je področje njihovega dela izredno široko. Osemdeset, sto ali več obsojencev na enega vzgojitelja, ki mora razen osnovne naloge poučevati v šoli, ki mora skrbeti za svobodne in kulturne dejavnosti, ki mora opravljati vrsto administrativnih nalog in funkcij, nikakor ne dopušča možnosti

* Prispevek na simpoziju jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo v maju 1968 v Budvi

za poglobljeno delo. Vzgojitelj se z obsojencem srečuje redko, zanj ne more imeti dovolj časa, komaj, da vsakega približno spozna.

Najbolj številno v KPD je pazniško osebje. Paznik je — drugače kot vzgojitelj in različni strokovnjaki, ki se z obsojencem srečujejo občasno in v posebnih situacijah — z obsojencem nenehno v medsebojni akciji. Zato obsojenca najbolj pozna, obsojenec ga tudi najbolj neposredno doživlja. Če bo odnos paznika do obsojenca nepravilen, si bo obsojenec že ob njem ustvaril osnovno mnenje o razmerah v KPD, ob njem si bo oblikoval vzorce vedenja in jih prenašal tudi na druge uslužbenke. Vsak pristnejši stik med vzgojiteljem in obsojencem bo bistveno otežkočen, če paznik ne bo deloval skladno z vzgojiteljevimi prizadevanji. Pri tem je treba seveda ločevati med uslužbenci, ki imajo na skrbi zgolj zavarovanje, in uslužbenci, ki delajo z obsojenci v paviljonih. Vsekakor je odgovornost tistih, ki delajo v paviljonih, mnogo večja; o njihovi vlogi bi bilo potrebno razmišljati v novih razmerah.

Menim, da bi moralo pazniško osebje pri vzgojnih prizadevanjih pomeniti osnovo, iz katere bi bilo treba izhajati. Če bomo ta pomembni člen izpuščali oziroma ga zanemarjali, tudi na drugih ravneh, delo z obsojenci ne bo moglo funkcionirati. Paznik je za vzgojitelja lahko dragocen vir informacij, lahko je vzgojitelju v pomoč posredno in neposredno.

Vemo pa, da obstaja vrsta stvari, ki prav pazniško osebje ovirajo, da bi imelo pomembnejšo vzgojno vlogo. Poglejmo si nekatere:

1. Paznikovo delo je ozko odrejeno, nanaša se predvsem na zavarovanje in na vzdrževanje discipline, njegove pristojnosti so omejene in s predpisi natančno določene. Večja samostojnost in samoiniciativnost paznika pri delu z obsojencem bi se danes ocenjevala prej negativno kot pozitivno. Ob tem pazniku dopovedujemo, naj bo v odnosu do obsojenca human, naj deluje vzgojno, natančnejših navodil in možnosti pa mu ne dajemo.

2. Paznik za delo z obsojencem v smislu vzgojnega dela nima specifične usposobljenosti in izobrazbe. Z rezultati osebnostnih preiskav je najslabše seznanjen ali celo čisto nepoučen. Zato ocenjuje vedenje obsojencev le po zunanjih znamenjih večje ali manjše discipliniranosti, deviantnega vedenja ne more ustrezno razumeti in zato tudi ne ustrezno ukrepati.

3. Paznikovo delo je zahtevno in naporno, primerjali bi ga lahko z delom v bolnišnicah za duševne in živčne bolezni. Paznik je od obsojencev pogosto posredno ali neposredno ogrožen, za vsak spodrseljaj je odgovoren predpostavljanim. Glede na težko delo ni

ustrezno stimuliran, poleg tega ne posvečamo skrbi njegovi mentalni higieni.

Posledice navedenih in še nekaterih drugih okoliščin so mnogostranske. Predvsem se čuti paznik notranje negotovega, vedno ogroženega in izpostavljenega. Njegove reakcije v odnosu do obsojencev so pogosto izraz frustriranosti, prepletene z agresijo, osnovnim nezaupanjem, zadržanostjo in hladnostjo. Obsojenca pogosto sprejema s predsodki, ima do njega moralizatorski odnos, ocenjuje ga šablonsko in poenostavljeno. Pazniško osebje sprejema novejša pogleda v kazenski politiki previdno, zadržano in z nezaupanjem, načelo humanizacije enači s preveliko domačnostjo, nesmiselnim popuščanjem in anarhijo.

Taka stališča so med uslužbenci precej zakoreninena. Še bolj jih krepijo v KPD dokaj žive tradicionalne predstave o izvrševanju kazni, negativno razpoloženje javnosti do kriminalne populacije in veljavno prepričanje, da so obsojenci navsezadnje v zavodu zato, ker so kaznovani, in ne zaradi česa drugega. Seveda je v takih razmerah in ob takih stališčih pazniškega osebja zelo težko razpravljati o njihovi vzgojni vlogi.

Posebej bi omenil še eno skupino ljudi, ki bi zaradi številnosti in pogostih stikov z obsojenci tudi morala imeti svoje mesto v sistemu vzgoje. Mislim na mojstre in osebje v delavnicah. Bistvena napaka v delavnicah je, da daje osebje pri svojem delu prednost načelu proizvodnje pred načelom prevzgoje. Poleg tega opažamo pri mojstrih podobno kot pri paznikih, da sprejemajo obsojence z nezaupanjem, s predsodki in raznimi drugimi negativnimi stališči. Ne znajo jih motivirati, ne upoštevajo njihovih individualnih posebnosti in premalo usklajujejo svoje ravnanje s postopki vzgojnega osebja. Včasih se zdi, kot da so obrati v KPD poseben svet, ki nima ničesar skupnega z drugimi organizacijskimi enotami.

Za dosledno izvajanje načela prevzgoje pri obravnavanju obsojencev, vsebovanega v kazenskem zakoniku, bi bilo potrebno v funkcioniranju naših KPD še marsikaj spremeniti in izpopolniti. Postaviti bi si morali vzgojni koncept s cilji in metodami, v okviru katerega bi bilo potrebno jasno opredeliti vlogo posameznih služb, vključno s pazniško službo in osebjem v delovnih obratih.

Potrebno bi bilo organizirati stalne oblike izobraževanja in usposabljanja, kjer naj bi uslužbenci dobili specifično znanje za delo z različnimi kategorijami obsojencev v skladu s splošnimi prevzgojnimi cilji.

O pazniškem osebju in mojstrih si ne moremo delati utvar in si prizadevati za to, da bi bili zavestni vzgojni dejavniki, saj to ni

njihova prva naloga. Realno bi bilo, če bi jih usposobili tako, da bi od njih lahko pričakovali:

1. da se izogibajo postopkom, ki so lahko škodljivi, postopkom, ki brez razloga ustvarjajo napetosti pri obsojencih in v medosebnih odnosih;

2. da globlje spoznajo populacijo obsojencev in da znajo razločevati med različnimi kategorijami motenih in osebnostno prizadetih, da znajo razločevati simulacijo in agravacijo od reaktivnih patoloških stanj. Tako bi uslužbenec lažje sprejemal obsojenca takega, kakršen je, svoj postopek bi lažje in ustrezneje prilagajal razlikam posameznih obsojencev;

3. da obvladajo onsojna načela vodenja in ravnanja z ljudmi na demokratičnih osnovah;

4. da so zmožni sprejemati in pri delu upoštevati navodila strokovnjakov sprejemnega oddelka.

Mimo tega menim, da bi morali osebje bolj zaščititi, povečati njegove pristojnosti in možnosti za njihovo lastno pobudo, jih za težko delo primerneje stimulirati, skrbeti za njihovo duševno ravnovesje in osebno kulturo. Tako bi se v posameznikih oblikoval večji

občutek varnosti, povečala bi se njihova samozavest, iniciativnost in ustvarjalnost pri delu. Hkrati bi morala biti tudi odgovornost vsakega posameznika mnogo večja, kakor je danes.

Ob teh razmišljanjih menim, da so pričakovanja glede na kadre, kolikor jih imamo, skoro prevelika. V nasprotju z dosedanjo prakso bi morali tudi kadrovanje organizirati smotrnejše kot doslej, ko smo upoštevali nebitvena merila, če imamo v mislih sodobne potrebe oziroma sodobne vzgojne cilje.

Če hoče kdo opravljati določen poklic, mora študirati ali prestati dolgotrajnejšo učno dobo. Material na delovnem mestu zaupamo šele usposobljenemu kvalificiranemu delavcu, ker bi nam sicer delal veliko škodo. Za delo z ljudmi, z obsojenci, ki so prisiljeni živeti v izjemnih okoliščinah, z obsojenci, med katerimi je veliko število patoloških primerov, pri katerih si postavljamo visoke cilje — prevzgojo in resocializacijo, pa pogosto ne uvidevamo, kakšno škodo nam lahko povzroči slabo kvalificirano in neselekcionirano osebje. Posledice nepravilnega ali neosvečenega ravnanja so pri delu z ljudmi nedvomno daljnosežnejše, zato je večja tudi odgovornost kot pa pri manipuliranju z neživim materialom.

Obstacles impeding the realisation of staff educational tasks in penitentiaries

By Vinko Skalar, psychologist, Institute of Criminology, University of Ljubljana

Considering the rights of convicts and objective conditions in the enforcement of punishments, the criminal institutions in the SFR of Yugoslavia could be compared with the most progressive and human in the world. Nevertheless, it should be borne in mind that imprisonment represents an abnormal life situation where a convict is extremely restricted and pushed into a schematically organized life. The present condition in penitentiaries could not be considered to be satisfactory, in spite of some progressive changes and positive conceptions if imprisonment should involve in the first place educational — therapeutic intentions and purposes, and not be conceived only as a retribution and a recompense for the committed anti-social act. Realization of educational and even therapeutic efforts presupposes existence of contacts and confidence between the convicts and staff members. However the contact should first be established on the level convict warder since the warders' staff is the most numerous and most

frequently in contact with convicts. Technical staff and also pedagogic services are insufficient and the members of technical and pedagogic staff very seldom come into direct contact with convicts. Their work would be facilitated and more efficient if the convicts first made positive experiences in their contacts with warders. But it is here that the greatest obstacle appears, since warders, for some objective and subjective reasons, are not able to establish genuine human contacts with convicts. In the first place the obstacle lies in the status and training of the warders' staff. Their protection and purely supervisory function are overemphasized; this originates in programs of studies at schools where they are trained. Furthermore, their work is exhausting and relatively badly stimulated which often leads to frustration. It is therefore understandable that their reactions in contacts with convicts are most frequently of a defensive character. Warders observe new trends in the criminal policy, particularly efforts to establish more

human contacts to convicts with reserve and mistrust, equating them with familiarity and groundless indulgence. Public opinion outside penal institutions gives even more support to such attitudes.

In order to improve the present conditions it would be necessary to make a selection and systematic training of the warders' staff based on appropriate criteria. They should be taught how to avoid inappropriate proceedings against convicts; they should be given an explanation of the peculiarities of the convict population in

order to make them understand their reactions and to enable them to take appropriate measures independently. Furthermore, they should come to know the elementary principles of directing them on a democratic basis and they should be taught how to cooperate with the technical staff. The warders should also be better protected, they should be given greater possibilities to use their own initiative, their work should be better stimulated; it would also be necessary to take care of their mental balance and personal integrity.